

"GANOS": BİN YILDIR ŞARAP VE AMPHORA ÜRETEN "KUTSAL DAĞ"

Nergis GÜNSENİN*

Tekirdağ il merkezinin güney batısında, Şarköy ilçesine 30 km uzaklıkta Marmara Denizi kıyısındaki Gaziköy (Ganos), Strabon'a göre (VII, 5, 8) M.Ö. 1. yüzyılda Yunanlılar tarafından ufak bir koloni şehri olarak kurulmuştur. Antik çağda Kutsal Dağ ("Ιερον" Opoç) olarak anılan Ganos dağı, Boğazlardan geçen denizcilerin haç amaçlı uğradıkları bir yerdi. Orta Çağ'da manastırları ile ünlü olup, aynı önemi taşımasa bile, Bithynia'daki Olympos ve Athos dağları gibi yoğun bir yerleşime sahne olmuştur. Tarihi hakkında elimizdeki bilgiler devamlı değildir. Yine de X. yüzyılda birçok manastırın bulunduğunu, Theodosios'un bir mühründen anlıyoruz¹. X. yüzyıldan itibaren başlayan Bulgar akınları (özellikle 913-1199) Kumanlar (1197-1199 ?), Franklar (1199-1203) ve Almugarlar (XIV. yy. başları) tarafından devam etmiştir. 1275-80 tarihlerine kadar basit bir piskoposluk olarak adı geçen Ganos, 1324 tarihinde Başpiskoposluk, 1330 tarihinde ise *Notitiae Episcopatum*'da metropol adı altında karşımıza çıkmaktadır. XIV. yüzyıl ortalarından itibaren başlayan aralıklı Türk akınları İstanbul'un fethiyle Ganos ve çevresini Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katmıştır².

Bölgenin dikkatimizi çekmesi, makalemizin konusunu oluşturan Bizans Devri amphora üretim yerlerinin saptanmasına yönelik çalışmalar sırasında olmuştur. 1989 yılından beri, Gaziköy ve Hoşköy (Hora) çevresinde yapılan yüzey araştırmaları³, XI. yüzyıl deniz taşımacılığında en yaygın biçimde kullanılmış olan ve araştırmacı tarafından "tip I" olarak

* Nergis GÜNSENİN, Selin Sok. Edin Apt. 2/5, 81060 İSTANBUL.

- (1) V. LAURENT, *Le corpus des sceaux de l'empire byzantine*, v-2, Paris, 1965, no. 1228-1232.
- (2) Ganos ve Ganos dağı tarihi için. bkz. *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques*, R. AUBERT, Fascicules 108b-109, Paris, *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*, J. DARROUZES, A.A., Paris (1981), *Le Patriarcat Byzantin, Les Regestes de Actes du Patriarcat de Constantinople*, Vol. I Les Actes des Patriarches no. 839-893-1474-2110-2119-2290-2434-2529-2530.
- (3) Dr. Nergis Günsenin, "1991 Yılı Tekirdağ İli, Hoşköy-Gaziköy Amphora Atölyeleri Yüzey Araştırması", X. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara 25-29 Mayıs 1992 (yayında).

sınıflandırılmış amphora tipinin⁴ (Resim: 1) atölyeleri üzerine yoğunlaşmış ve 1992 Ağustos ayında yapılan kurtarma kazısı sonucunda⁵, Bizans Devri'nden kalan bir amphora fırınının günümüz çömlekçiliğine model teşkil ettiğini ortaya çıkarmıştır.

1992 Kurtarma Kazısı

Kurtarma kazımız Hoşköy'den Gaziköy'e uzanan sahil yolu yapımı sırasında, daha önceki araştırmalarımızda belirlediğimiz tahrip olmuş fırın buluntusu üzerine yapılmıştır (Resim: 2). Amacımız, görünürdeki yanma odasına ait olan ve ısıtma tabanını taşıyan kemer bulgusunun devamını aramak ve fırın etrafında olası diğer atölye yapılarını inceleyebilmektir.

Çalışmamız, kemer hizasından itibaren kuzeye doğru yüzey toprağını kaldırmak ve güney doğu yönündeki asfalt yol hizasına kadar bir sondaj yapmayı düşünerekten 5.5x5.5 m² lik bir açmada başladı. Kısa bir süre sonra kemerin yanma odasının son kemeri olduğu belirlendi. 1.60 m yüksekliğindeki kerpiç sıvalı yanma odası fırın duvarı sağlam bir şekilde ortaya çıkarıldı. Duvarın eni, 3.20 m den 2.50 metreye doğru daralarak ana toprağa inmektedir. Bu daralmanın duvara paralel kemerlerin zemine basmasını kolaylaştırmak amacıyla uygulandığını söyleyebiliriz. Kerpiç duvarın hemen arkasında arazinin eğimini göz önüne alarak teras duvarı olarak yorumlayabileceğimiz 3.40 m uzunluğundaki örgü taş duvar bulundu (Resim: 3). Taş duvarın arkasında açma bitimine kadar kazılan 0.70 m derinlikteki alanda, duvar hizasından itibaren yoğun şekilde kiremit parçaları çıkmaya başladı. Atölyelerde, genellikle fırına yakın bir kısımda atık çukurlarının (botros) kazıldığını biliyoruz. Karşılaştığımız durumda, fırına ait bir atık alanı olduğunu görüp seviyeyi 0.30 m kadar inerek 3.40 mx2.20 m / 2.60 m lik basamak oluşturduk (Resim: 4) Zamanımız elverdiği oranda inceleyebildiğimiz atık alanı, bol miktarda kiremit parçaları, cüruf ve tip I amphorasına ait gövde parçaları vermiştir.

- (4) Tip I, X-XIII. yy. Bizans Devri amphoralarının başlıca 4 tipinden sayıca en fazla bulunmuş olan tipini teşkil eder. Konuyla ilgili, bkz. Nergis GÜNSENİN "Recherches sur les Amphores Byzantines dans les Musée Turcs", V. Deroche et J. M. Spieser éd., *Recherches sur la Céramique Byzantine*, Suppl. BCH XVIII (1989), p. 269-271., Nergis GÜNSENİN, *Les Amphores Byzantines (Xe-XIIIe siècles): Typologie, Production, Circulation d'Après les Collections Turques*, Université Paris I Panthéon-Sorbonne, Paris (1990), p. 21-24.
- (5) T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle, Tekirdağ Müzesi Müdürlüğü'ne bağlı, Şarköy ilçesi, Hoşköy-Gaziköy amphora atölyeleri kurtarma kazısı (17-28 Ağustos 1992). Kazı, Tekirdağ Müze Müdürü M. Akif Işın, Dr. Nergis Günsenin, arkeolog Serap Törezen ve Mimar Nuray Saatçioğlu'ndan kurulu bir ekip tarafından yürütülmüştür. Kazının gerçekleşmesinde manevi desteğini esirgemeyen Sn. M. Akif Işın'a, mali destek sağlayan, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsüne teşekkür etmeyi bir borç biliriz.

Tesbit ettiğimiz son kemerden, fırının ağız kısmı olan güney doğuya, asfalt yolun sınırı elverdiği oranda bir sondaj yaptık. 1.60 m derinlikte (yanma odası fırın duvarı boyu) 2.00 m genişliğindeki sondaj sonucu ana toprağa -ki fırının yanma odasında tabana, inildi. Ana toprağa inerken yaptığımız kazı sonucu fırının ısıtma tabanı seviyesinin (pişirme ızgarası), tamamıyla çökmüş bir halde, kerpiç ve tuğla dolgular halinde yanma odasını doldurduğunu gördük. Yanma odasının diğer iki kemerinin ayakları da bu arada ortaya çıktı (Resim: 5). Dört kemerli olarak düşündüğümüz yanma odasının ilk kemerinin ve fırın ağızının, tahrip olmuş bir şekilde asfalt yolun altında kalmış olduğunu saptadık. Yukarıda ölçülerini verdiğimiz kerpiç duvara paralel kemer araları 0.40 m olarak ölçüldü. Kazı sırasında yıkılan son kemer rölöve sonucu tamamlandığında, kemer tuğlalarının 0.40 m lik boyu da eklenerek, kemerin tepe noktasının 1.90 m lik bir yüksekliğe ulaştığı saptandı.

Kısa sürede tamamlamamız gereken kazı dönemi sonucu esas hedefimiz olan, fırının planını elde edebildik. Tahmin ettiğimiz gibi, yörenin bir asıra yaklaşan çömlekçilik mesleği aralıksız olarak devam etmekle kalmamış, fırıncı ustaları kendilerinden önceki meslektaşlarının tekniklerini günümüze kadar getirmişlerdir. Dört kemerli, kareye yaklaşan planlı amphora fırınları bin yıldır üretime devam etmektedir⁶. (Resim: 6-7).

Buluntular

Açmamızın, artık alanı olarak saptadığımız bölümünde, yüzey toprağının hemen altındaki seviyede Bizans dönemi (12.-13. yüzyıl) beyaz sırlı bir tabağa ait parçalar bulundu. Aynı tabakada, yeşil ve kahverengi sırlı seramik parçaları da ele geçti. Her iki seramik türünde, geç devirlerde Rumlar ve Türkler tarafından yapıldığını tahmin ediyoruz (Resim: 8). Açma alanının seviyesi inildikçe, gerek kemerler bölümü gerekse atık alanı olarak yorumladığımız kısımda tip I amphoralarına ait, gövde ve kulp parçaları bulundu (Resim: 9). Amphoralar ile ilgili en önemli buluntumuz, atık alanında ele geçen, 11-13. yüzyıl Bizans Devri amphoralarında rastladığımız sekiz kollu yıldız şeklindeki yuvarlak mührün⁷ denendiği çamur olmuştur. Çamurda ayrıca, yiv yapmak için kullanılan tarak türü bir aletin de denendiğini bıraktığı izden anlıyoruz (Resim: 10). Amphora parçaları yanısıra, çok miktarda kiremit parçası da çıkmıştır.

Ele geçen buluntular sonucu fırının, Bizanslılar Devrinde amphora üretmek için yapıldığını ve sonraki yüzyıllarda, gerek sırlı seramik gerekse kiremit yapımında kullanıldığını söyleyebiliriz.

-
- (6) Kazı plânı ve fırın rölövesi yörenin yakın zamanda terk edilmiş fırınları ile karşılaştırmalı olarak 1993 kazı Sonuçları Toplantısında verilecektir.
(7) bkz. Nergis GÜNSENİN (1990), Vol. II, fig. 43.

1992 Su Altı Araştırması

1992 Ağustos ayında yapılan çalışmaların bir bölümünü, Hoşköy ve Gaziköy arasındaki sahil şeridinin, kıyıdan itibaren yirmi metreye kadar olan derinliğin su altında incelenmesi oluşturmuştur⁸. Dalışlardaki amaç, Tekirdağ Müzesinin bölgede gerçekleştireceği amphora fırın kazılarına bağlı olarak, kıyıdan yapılan yüklemeler sonucu oluşmuş amphora ve seramik döküntülerini incelemek ve Bizans Devrinde kullanılmış liman yerini araştırmaktı.

Yaptığımız dalışlar, sonucu, tek tük rastladığımız bölge fırınları üretimi amphora gövde ve kulp parçaları dışında önemli bir buluntuyla karşılaşmadık. Araştırma yaptığımız derinliklerin kolayca dalınabilir olması ve yöre halkının senelerdir kıyı boyunca algarna çekmesi, bulmayı amaçladığımız fırın üretimlerini bizden önce su yüzüne çıkarmıştır. Balıkçılardan kıyı boyunca algarna ve ağlarına takılan amphoralar yörenin balıkları ve kum midyeleri gibi tükenmiş ve iyice düzleşen deniz dibi çölü andırır bir hale gelmiştir. Günümüzde bulunmaya devam eden amphoralar ise, balıkçıların "40-80 kulaç" (50-100 m arası) derinlikte çektikleri algarnalara takılan amphoralardır. Hepside, yöre üretimi amphoralar ile Bizans Devri amphoralarını oluşturana dört ana tipin örnekleridir⁹. Önümüzdeki yıllarda sürdürmeyi amaçladığımız su altı araştırmalarımızı Hoşköy ve Gaziköy kıyılarından, Marmara Adası doğrultusunda devam ettirmeyi ve balıkçıların algarnalarına takılan amphoraların yüklü olduğu muhtemel batıkları bulmayı umuyoruz.

Yaptığımız dalışlar sonucu ve bölgenin doğal şartlarını göz önüne alarak, *Ganos* 'un limanının, Gaziköy'ün Tekirdağ çıkışındaki (kuzeydoğu) ilk koy olduğunu söyleyebiliriz (Resim: 11). Gaziköy ve Hoşköy sürekli olarak, Yıldız-Karayel (kuzey), Poyraz (kuzeydoğu), Gündoğusu, Meltem (yazın esen kuvvetli doğu rüzgarı) ve Lodos (güneybatı) rüzgarlarının dövdüğü bir kıyı şeridinde sahiptir. İstanbul'dan gelen Keşişleme ise hiçbir setle karşılaşmadan bu kıyılarda patlamaktadır. Sözü geçen koy, bu rüzgarlara nispeten kapalı ve *Ganos* dağları tarafından korunan tek girintidir. Koyda sahilden itibaren on beş metre kadar yaptığımız dalışlar sonucu, kıyıya paralel yaklaşık iki yüz metrelik alanın, deniz gibi seviyesinin iki metreden altı metreye kadar, insan eli ile yapıldığı izlenimini veren büyük taş bloklarla yükseltip doldurulduğunu gördük. Deniz

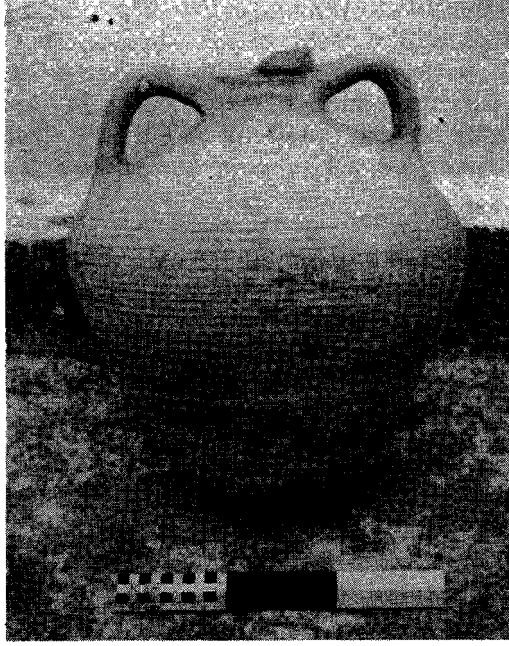
(8) 8-17 Ağustos 1992 tarihlerinde çalışan, Dr. Nergis Günsenin başkanlığındaki su altı ekibi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Su Altı Topluluğu (ODTÜ SAT) üyelerinden, Erkut Arcak, Soner Tunay, Tamer Yörükoğlu ve Haldun Ülkenli'den oluşmuştur. Grup üyelerine yardımlarından ötürü teşekkür ederiz.

(9) X-XIII. yüzyıl Bizans Devri amphora tipolojisi için, bkz. Nergis Günsenin, (1989), 269-271., Nergis Günsenin 1990, p.18-46.

dibinin konumu, koyun tabii liman olmaya uygunluęu yönündeki görüş-
lerimizi desteklemektedir. Liman olarak saptadığımız bölgede, su altı
araştırması sonucu, yerleşik halkın üretimine yönelik herhangi bir bulun-
tuya rastlamadık. Bu durumda bize, Ganos'un tarihi kaynaklarında belirt-
tiği gibi, bir manastır bölgesi olduğunu ve limanın özellikle rüzgarlı ha-
valarda, kıyıdan ulaşım ve yüklemenin zorlaştığı anlarda kullanıldığını
göstermektedir.

Gaziköy ve Hoşköy'de yapılan araştırmalar yörenin bin yıla yakın bir
zamandır kesintisiz devam eden yaşam tarzının zamanımızdaki kanıtlar
yoluyla incelenebilmesi yönünden önem taşımaktadır. Gelecek yıllardaki
çalışmalarımız yörenin amphora atölyelerinin dağılım haritasını belirle-
yip üretimin yoğunluğunu saptamak¹⁰ ve arkeolojik amaçlı su altı dalışla-
rımızı genişletip, ticaret yönünün araştırılmasına yönelik olacaktır.

(10) Amphora atıklarının yoğunluk gösterdiği tarlalarda daha önce Datça-Reşadiye'de denediği-
miz, "proton manyetometre" yardımı ile, diğer fırın yerlerini belirlemeyi amaçlamaktayız.
konu ile ilgili bkz. N. Tuna, J.Y. Empereur, M. Picon E. Doęer. "Rapport Preliminaire de la
Prospection Archéologique Turco-Francaise des Ateliers d'Amphores de Reşadiye-
Kiliseyanı, sur la Peninsule de Datça", *Anatolia Antiqua* I (1987), p.47-52.

Resim: 1- Yöre köylerinden Kirazlıköy'de mezar buluntusu "Iω" monogramlı, Ganos yapımı amphora

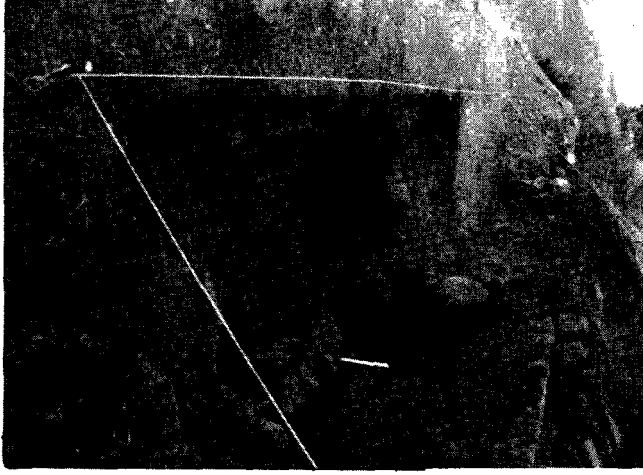
Resim: 2- Tahrip olmuş kemer buluntusu

Resim: 3- Fırın yanma odası duvarı ve arkasındaki taş duvar

Resim: 4- Fırın atık alanı

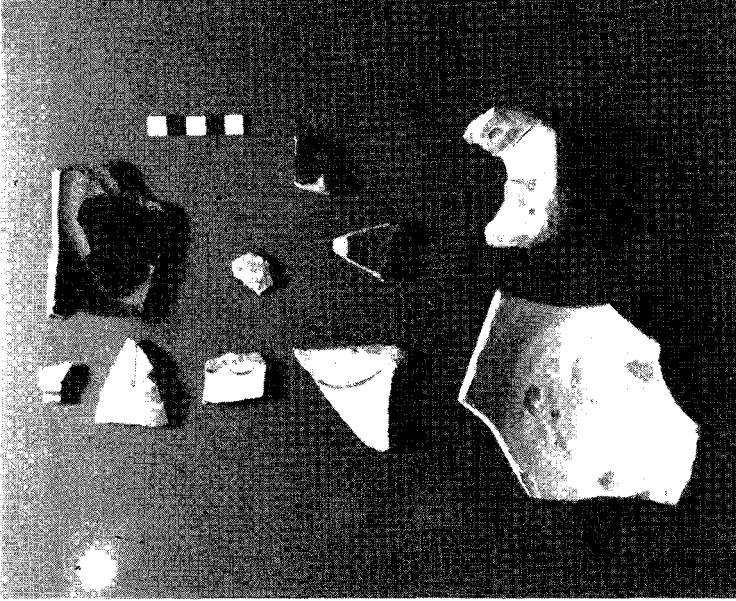
Resim: 5- Yanma odası tabanı ve diğer iki kemer ayağı kalıntısı

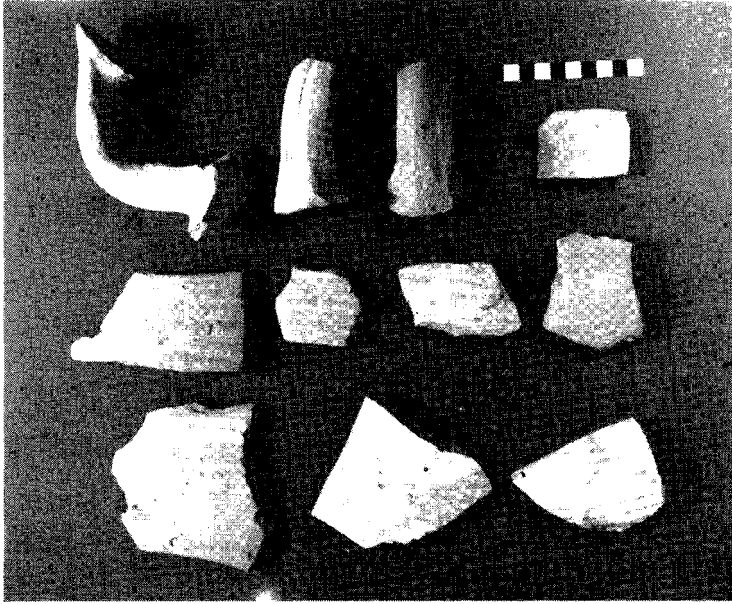
Resim: 6- Hoşköy'de Bizans Devri fırınlarının modellik ettiği yakın zamanda terkedilmiş bir çömllekçi fırını

Resim: 7- Yörenin son çömləkçi ustası Hoşköy'lü M. Çıra

Resim: 8- Bizans ve yakın dönem sırlı seramikler

Resim: 9- Tip I amphorası gövde ve kulp parçaları

Resim: 10- Üzerinde mühür bulunan deneme çamuru

Resim: 11- Ganos limanı